

УДК 82-2

Б 87

Брехт, Бертольт

Три п'єси з екзилу / Бертольт Брехт ; пер. з нім. Миколи Ліпісівського. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2021. – 440 с.

ISBN 978-617-614-328-4

Під обкладинкою цієї книги зібрані три твори відомого німецького драматурга Бертольта Брехта: «Страх і злидні у Третій імперії», «Добра людина із Сичуані» та «Пан Пунтіла і його слуга Матті». Кожен із цих творів окремий, але всі увійшли до «золотого фонду» німецькомовної літератури ХХ ст., хоч і написані в екзилі, коли автор мусив тікати з Німеччини після приходу до влади нацистів й «міняв країни частіше, ніж черевики». У них ви знайдете відповіді на безліч запитань, як і філософських, наприклад, чи можна довіряти найріднішим, як ми змінюємося під впливом суспільства чи хто така «добра людина» і як нею залишитися, так і побутових: хто ми коли вип'ємо: добрий чи злий Пунтіла, як вправно маскуватися так, щоб навіть боги тебе не впізнали та як женитися на доньці свого господаря й чи варта ця гра свічок?

Gefördert von der «A und A Kulturstiftung»

Книгу видано за підтримки Культурного фонду «A und A»

Перекладено за виданням:

Brecht, Bertolt. Furcht und Elend des Dritten Reiches. 24 Szenen. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1979. – 125 S. Brecht, Bertolt. Der gute Mensch von Sezuan / Brecht, Bertolt: Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag. Zweiter Band. Stücke 2. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. – S. 191-295. Brecht, Bertolt. Herr Puntila und sein Knecht Matti / Brecht, Bertolt: Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag. Zweiter Band. Stücke 2. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. – S. 297-384.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

Bertolt Brecht, Furcht und Elend des Dritten Reiches © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1957.

Bertolt Brecht, Der gute Mensch von Sezuan © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1955.

Bertolt Brecht, Herr Puntila und sein Knecht Matti © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1950.

All rights reserved.

© Книги – ХХІ, 2021, видання українською мовою

© Микола Ліпісівський, 2021, переклад

© Анна Стьопіна, 2021, обкладинка

ISBN 978-617-614-328-4

НІМЕЦЬКИЙ ОГЛЯД ВІЙСЬК

Коли почули ми на п'ятий рік, що той,
Хто каже, ніби він Бога посланець,
Готовий до війни своєї, вже викувані ніби
Гармати, танки й есмінці і що стоїть
В його ангарах уже так багато літаків,
Що варто лиш йому відмашку дати,
І небо почорніє враз від них, то вирішили ми
Поглянути навкруги, що за народ і що за люди,
В якому стані, з якими помислами
Покличе він під свої стяги.

Ми влаштували огляд військ.

Потроху шкандибати
Пішов блідий, строкатий
Збрід. І попереду на висоті
Хрести на стягах криваво-червоних
Із балками гаків пречорних
Для простаків і бідноти.

А ті, що не марширують,
На всіх чотирьох плазують
У його велику війну.
Не чути плачу і стогону,
Жодних питань і гомону
Під маршів музику гучну.

Баби і діти теж тут,
Що змогли п'ять зим перебути.
Чи побачать ще п'ять? – Хтозна.
Старих і хворих не хочуть лишати,
Щоб у всій красі показати
Усі його війська.

НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ

Есесівців аж похилило.
Від їхніх промов і пива
Важкий кожен крок.
Народ має стати могутнішим,
А страх перед ним іще відчутнішим,
І жодних зайвих думок.

Ніч на 30-те січня 1933 р. Двоє офіцерів СС ідуть униз вулицею, ледве тримаючись на ногах.

ПЕРШИЙ. Тепер наша взяла. Шикарно, факельна хода! Вчора ще ніхто, а сьогодні вже у рейхсканцелярії. Вчора поскубані ворони, а сьогодні імперські орли.

Зупинилися і дзюрчать.

ДРУГИЙ. І тепер прийде національна єдність. Я жду не дождуся подйому німецького народного духу, якого ще ніхто не бачив.

ПЕРШИЙ. Спочатку треба повишкрібати справжніх німців серед всякого наброду з нижчих расів. А куди це нас вообщє-то занесло? І прапорів щось не видно.

ДРУГИЙ. Щось ми заблудили.

ПЕРШИЙ. Паршиве містечко.

ДРУГИЙ. Бандіцький район.

ПЕРШИЙ. Думаєш, тут може бути опасно?

ДРУГИЙ. Ніякий прилічний фольксгеносе не буде жити в таких бараках.

ПЕРШИЙ. А щоб тобі хоть одне вікно світилося!

ДРУГИЙ. Нема нікого дома.

ПЕРШИЙ. А оті з брацтва? Думаєш, вони пошли, щоби ближче подивиться на світанок Третього Рейху? Давай пойдьом із прикритієм ззаду.

Хитаючись, ідуть далі один за одним.

ПЕРШИЙ. А це хіба не той район, що йде отак вздовж каналу?

ДРУГИЙ. Не знаю.

ПЕРШИЙ. То ми тут на розі були викурили одне кубло марксістов. Вони ще потом казали, буцім то була «Спілка католицьких семінаристів». Ото ж брешуть, собаки! На жодному не було білого воротничка.

ДРУГИЙ. Думаєш, він доб'єцця національної єдності?

ПЕРШИЙ. Він усього доб'єцця!

Зупиняється, наче вкопаний, і прислухається. Десь відчинилося вікно.

ДРУГИЙ. Що це?

Знімає свій револьвер із запобіжника. Якийсь старий чоловік у піжамі визирав з вікна, і чути, як він тихо гукає: «Еммо, це ти?»

ДРУГИЙ. То вони!

Починає бігати, немов божевільний, по колу і стріляти навсібіч.

ПЕРШИЙ (кричить). Рятуйте!

У вікні будинку навпроти відчиненого вікна, де досі стоїть старий чоловік, чути страшний крик людини, в яку вцілили.

ЗРАДА

Ось зрадники, що не спали
І сусідові яму копали.
Бояться, що їх легко впізнають.
Мабуть, «вулиця не забуває?».
Сон не йде, кожен знає,
Це ще не кінець, і чекають.

Бреслау, 1933 р. Квартира дрібних міщан. Жінка і чоловік стоять під дверима і підслуховують. Вони дуже бліді.

ЖІНКА. Вони вже внизу.

ЧОЛОВІК. Ще ні.

ЖІНКА. Вони зламали поручні. Він був уже без свідомості, коли його витягали із квартири.

ЧОЛОВІК. Так я ж тільки сказав, що радіо із закордонними передачами було не звідси.

ЖІНКА. Але ж ти не тільки це сказав.

ЧОЛОВІК. Я більше нічого не казав.

ЖІНКА. Не треба так на мене дивитися. Якщо ти більше нічого не казав, то, значить, ти нічого не казав.

ЧОЛОВІК. От і я про це.

ЖІНКА. Чому ти не підеш у відділок і не скажеш, що до них у суботу ніхто не приходив.

Пауза.

ЧОЛОВІК. Я не піду у відділок. Це звірі, якщо таке з ним зробили.

ЖІНКА. Він отримав по заслuzі. Навіщо він лізе в політику?

ЧОЛОВІК. Але ж куртку не треба було рвати. Наш брат зараз не розкошує.

ЖІНКА. Куртка тут ні до чого.

ЧОЛОВІК. Не треба було її рвати.

КРЕЙДЯНИЙ ХРЕСТ

А зараз подивимося на штурмовиків*,
що мов та зграя мисливських псів,
яких спустили на свого ж брата.
Вони їх товстим бонзам** до ніг приносять,
Вітаючи руку деруть і щосили голосять.
Долоня – пуста й криваво-рудувата.

Кухня у будинку багатих господарів. Штурмовик, кухарка, служниця, шофер.

СЛУЖНИЦЯ. Невже у тебе справді лише пів години часу?

ШТУРМОВИК. Нічні тренування!

КУХАРКА. Що ж це у вас за тренування такі постійно?

ШТУРМОВИК. Службова таємниця!

КУХАРКА. Буде облава?

ШТУРМОВИК. Еге, от вам кортить усе знати! Але від мене ніхто нічого не дізнається. Тут вам нічого ловити.

СЛУЖНИЦЯ. І оце тобі треба ген аж до Райнікендорфа***?

* «Штурмовики» – популярне позначення загонів СА (нім. Sturmabteilung), воєнізованого утворення НСДАП. – Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено іншого.

** Бонза (бодзу, «голова храму») – настоятель буддистських громад. Із часом почали використовувати у зневажливому значенні на позначення несумлінних монахів, незрілих хлопців і лисих людей, у нацистській Німеччині – високопосадовців. – Прим. ред.

*** Райнікендорф (нім. Reinickendorf) – у 20–30-ті рр. ХХ ст. один із промислових робітничих районів Берліна, розташований на північно-західній окраїні.

ШТУРМОВИК. До Райнікендорфа або Руммельсбурга*, чи, можливо, навіть до Ліхтерфельде**, а що?

СЛУЖНИЦЯ (*трохи спантеличено*). Може, хочеш трохи щось поїсти перед тим, як іти?

ШТУРМОВИК. Хто від такого відмахувався б? Ударимо по гуляшу з усіх гармат!

Кухарка приносить тацю.

ШТУРМОВИК. Еге ж, зайвого не патякати! Завжди захоплювати ворога зненацька! Завжди з'являтися звідти, де все здається таким безхмарним. Подивіться на фюрера, коли він готується вдарити! Незбагненно! Нічого не знаєш наперед. Можливо, він і сам нічого наперед не знає. А потім усе відбувається блискавично. Найкрутіші справи. Ось, що змушує всіх боятися нас. (*Обв'язався серветкою. Піднявши ніж та виделку, перепитує.*) Господарі не заявляться, мов сніг на наші голови, Анно? А в мене рот буде напханий майонезом. (*Каже, вдаючи, ніби з повним ротом.*) Гайль Гітлер!

СЛУЖНИЦЯ. Ні, вони спочатку подзвонили б, щоби по них приїхали, чи не так, пане Франке?

* Руммельсбург (нім. Rummelsburg) – у 20–30-ті рр. XX ст. один із промислових робітничих районів на північно-східній окраїні Берліна, де народився відомий учасник Руху опору, комуніст Альфред Ковальке, котрий нелегально відвідував Берлін для організації боротьби проти нацизму. А також Маргарет Штеффін – акторка, письменниця і секретарка Бертольта Брехта; вона брала активну участь у творчості драматурга в період написання циклу сцен «Страх і злидні у Третій імперії» (1937–1938).

** Ліхтерфельде (нім. Lichterfelde) – південно-західний район Берліна, відомий численними дорогими віллами. У часи Третього Рейху там дислокувалася Перша лейб-гвардійська танкова дивізія СС «Адольф Гітлер».

ШОФЕР. Як ви кажете? А, так, саме так!

Штурмовик, заспокоївшись, приступає до таці.

СЛУЖНИЦЯ (*сидячи поряд*). Не дуже втомився?

ШТУРМОВИК. Колосально.

СЛУЖНИЦЯ. Але ж ти вільний у п'ятницю?

ШТУРМОВИК (*киває*). Якщо нічого не трапиться.

СЛУЖНИЦЯ. Знаєш, а ремонт годинника коштував чотири марки п'ятдесят.

ШТУРМОВИК. Яка нахабність!

СЛУЖНИЦЯ. Сам годинник коштував лише дванадцять марок.

ШТУРМОВИК. А той молодчик із аптеки все ще чіпляється до тебе?

СЛУЖНИЦЯ. Бог із ним.

ШТУРМОВИК. Тобі досить слово мені сказати.

СЛУЖНИЦЯ. Я ж тобі все кажу. Ти зараз у нових чоботах?

ШТУРМОВИК (*неохоче*). Так. А що?

СЛУЖНИЦЯ. Мінно, ви вже бачили нові чоботи Тео?

КУХАРКА. Ні.

СЛУЖНИЦЯ. То покажи, Тео! Зараз побачите.

Штурмовик, продовжуючи жувати, висовує ногу для огляду.

СЛУЖНИЦЯ. Гарно, еге ж?

Штурмовик щось шукає поглядом навколо.

КУХАРКА. Щось не так?

ШТУРМОВИК. Трохи в горлі пересохло.

СЛУЖНИЦЯ. Хочеш пива? Зараз принесу. *(Вибігає.)*

КУХАРКА. Вона заради вас, пане Тео, всі ноги збігає!

ШТУРМОВИК. Авжеж, у мене все має робитися саме так. Блискавично.

КУХАРКА. Ви, чоловіки, інколи забагато собі дозволяєте.

ШТУРМОВИК. Бабам таке подобається. *(Побачивши, що кухарка піднімає важкий казан.)* Що ви там надриваєтеся? Облиште, це справа для мене. *(Перетягує для неї казан.)*

КУХАРКА. Дуже мило. Ви щоразу знайдете, чим би мені допомогти. Не всі такі люб'язні.

Поглядаючи на шофера.

ШТУРМОВИК. Та не співайте тут дифірамбів. Таке ми робимо залюбки.

Хтось стукає у входні двері на кухню.

КУХАРКА. Це мій брат. Приніс лампу для радіо.

Впускає свого брата, робітника.

КУХАРКА. Мій брат.

ШТУРМОВИК і ШОФЕР. Гайль Гітлер!

Робітник щось бурмоче, що, як дуже захотіти, можна зрозуміти як «Гайль Гітлер».

КУХАРКА. Ти з лампою?

РОБІТНИК. Так.

КУХАРКА. Можливо, і вкрутиш її одразу?

Обоє виходять.

ШТУРМОВИК. Що це за один?

ШОФЕР. Безробітний.

ШТУРМОВИК. Частенько він заходить?

ШОФЕР *(знижує плечима)*. Та я ж тут рідко буваю.

ШТУРМОВИК. Ну, товстусі я довіряю, вона просто золота людина у плані національної свідомості.

ШОФЕР. Сто відсотків.

ШТУРМОВИК. Але саме тому її брат може бути зовсім іншим.

ШОФЕР. Ви підозрюєте його у чомусь конкретному?

ШТУРМОВИК. Я? Ні. Ні! Я ніколи нікого не підозрюю. Знаєте, підозрювати – це практично те саме, що й бути впевненим. А це вже передбачає певні дії.

ШОФЕР *(бурмоче)*. Блискавично.

ШТУРМОВИК. Саме так. *(Відкинувшись на спинку стільчика, примруживши одне око.)* Ви зрозуміли, що він пробурмотів? *(Повторює рух привітання робітника.)* Може означати і «Гайль Гітлер», але не обов'язково. Подобаються мені такі братики.

Голосно сміється. Кухарка і робітник повертаються. Вона ставить йому якусь їжу.

КУХАРКА. Мій брат так добре розбирається в радіо. І водночас геть не любить його слухати. Якби у мене був час, то воно у мене було би постійно увімкненим. *(До робітника.)* А в тебе ж, Франце, часу більше, ніж треба.

ШТУРМОВИК. Справді? У вас є радіо, а ви його не вмикаєте?

РОБІТНИК. Інколи музику.

КУХАРКА. А він же зовсім із нічого змайстрував собі просто прекрасний апарат.

ШТУРМОВИК. А скільки у вас ламп?

РОБІТНИК *(пильно дивлячись на нього).* Чотири.

ШТУРМОВИК. Ну, що ж, різні бувають смаки. *(До шофера.)* Чи не так?

ШОФЕР. Як ви кажете? А, так, звичайно.

Служниця приходить із пивом.

СЛУЖНИЦЯ. Холодне, мов лід!

ШТУРМОВИК *(приятно кладе свою руку на її).* Дівчинко, та ти ж геть забігалася. Не треба було так поспішати, я міг би і почекати.

Вона наливає йому із пляшки.

СЛУЖНИЦЯ. Та нічого. *(Вітається за руку з робітником.)* Ви принесли лампу? Та посидьте якусь хвилю. Ви ж

знову, напевне, весь шлях подолали пішки. *(До штурмовика.)* Він живе в Моабіті*.

ШТУРМОВИК. А де ж моє пиво? Хтось випив моє пиво! *(До шофера.)* Це ви випили моє пиво?

ШОФЕР. Ні, звісно, що ні! Як вам таке спало на думку? Ваше пиво зникло?

СЛУЖНИЦЯ. Але ж я тобі наливала?

ШТУРМОВИК *(до кухарки).* То ось хто видудлив моє пиво! *(Голосно сміється.)* Ну, що Ви, заспокойтеся. Маленький фокус із улюблених пивничок штурмовиків! Випиваєш пиво так, аби ніхто не побачив і не почув. *(До робітника.)* Ви хотіли щось сказати?

РОБІТНИК. Старий фокус.

ШТУРМОВИК. То, можливо, ви повторите?! *(Наливає йому із пляшки.)*

РОБІТНИК. Добре. Отож ось моє пиво *(підіймає пиво вгору),* а зараз буде фокус. *(П'є пиво спокійно і насолоджується.)*

КУХАРКА. Але ж усе видно!

РОБІТНИК *(витираючи рота).* Невже? Тоді, здається, не пощастило.

ШОФЕР *(голосно сміється).*

ШТУРМОВИК. Це, по вашому, смішно?

РОБІТНИК. Ну, ви ж не могли зробити це інакше? Як же ви це тоді зробили?

ШТУРМОВИК. Як я маю вам це показати, коли ви видудлили все моє пиво?

* Моабіт (нім. Moabit) – у 20–30-ті рр. XX ст. промисловий район у центрі Берліна.

Зміст

Страх і злидні у Третій імперії

5

Добра людина із Сичуані

151

Пан Пунтіла і його слуга Матті

311